

et si ces causes sont individualisées; b) quel est le rapport entre la cause et la conséquence; c) quel est le rapport réciproque entre les deux conséquences prévues par cet article: trouble grave dans les rapports conjugaux et l'impossibilité de supporter la vie commune. L'auteur relève son attitude sur toutes les questions. Il considère que les causes selon l'art. 56 ne sont pas individualisées et qu'elles ne peuvent pas être individualisées vu un grand nombre de causes possibles dont la loi ne cite généralement que trois (en exemple): incompatibilité d'humeur, désaccord durable, hostilité inéluctable. Il est vrai que dans les décisions judiciaires ainsi que dans la théorie on fait mention de quelques causes les plus fréquentes: impuissance sexuelle, vie séparée de longue durée, différence d'âge, indifférence sexuelle, haine unilatérale etc., mais ces faits n'ont pas l'importance des causes indépendantes. En parlant du rapport entre la cause et la conséquence, l'auteur considère que le point essentiel y est sur la conséquence et non pas sur la cause, et c'est ce qui la distingue de toutes les autres causes de divorce. La cause, cependant, n'a pas perdu toute son importance, elle n'est que reléguée à l'arrière plan, si bien que le mariage peut être dissous sans qu'il y ait une cause de divorce évidente. L'art. 56 prévoit deux conséquences: trouble et intolérance. L'auteur considère que la conséquence subjective (intolérance) représente un pléonasme et qu'elle est de trop. Il n'y a que le tribunal qui puisse sûrement constater un trouble dans les rapports conjugaux, surtout lorsque le défendeur s'oppose au divorce. Quand le juge se refuse à dissoudre le mariage, il ne peut pas dire qu'il procède ainsi parce que la communauté est supportable aussi pour le demandeur — ce serait une contradiction — mais qu'elle n'est pas objectivement en trouble grave. Et inversement, quand le défendeur ne consent pas à ce que le mariage soit dissous, le tribunal ne peut pas prétendre qu'elle est insupportable pour lui aussi (s'il accepte la demande en divorce). C'est pourquoi il ne faudrait de lege ferenda prendre en considération que la conséquence objective: trouble grave dans les rapports conjugaux.

УГОВОР О КООПЕРАЦИЈИ У ПОЉОПРИВРЕДИ

— Појам и особине —

I. Увод. — Друштвене и економске промене у нашој земљи настале у процесу социјалистичке изградње одразиле су се на посебан начин у пољопривреди. Промењена је својинска и социјална структура на нашем селу. Настала су два посебна али ипак узајамно повезана сектора својине. Друштвени, социјалистички и приватни. Примена савремене агротехнике на крупним социјалистичким газдинствима дала је изванредне резултате. То ипак није било довољно. Приватни сектор са својим огромним обрадивим површинама и великом живом производном снагом је јако заостајао. Ово заостајање давало је опште обележје читавом развиту наше пољопривреде и у знатној мери кочило иначе успешан развој индустрије и других привредних грана.

За даље унапређење пољопривредне производње и за успостављање нових социјалистичких односа на нашем селу било је неопходно да се савремени начин производње прошири и на обрадивим површинама ван социјалистичког сектора. Требало је наћи неко решење како да се јаче и складније развију производне снаге и могућности пољопривреде у целини.

Како даље проширити подруштвљавање пољопривредне производње. То је био императив, јер укупна производња неких значајнијих грана наше пољопривреде не само да је заостајала већ се и озбиљно смањивала, на пример, све до 1956 производња житарица је била испод предратног просека. Кооперацијом — производном сарадњом између пољопривредних организација које располажу са механизацијом и осталим анротехничким средствима са индивидуалним произвођачима који су без тих средстава, даје се могућност да се модерни начин производње прошири и на индивидуална пољопривредна газдинства, повећа укупна пољопривредна производња, приноси по хектару, продуктивност рада и рентабилност производње. А са друштвеног гледишта то значи да сељак напуштајући постепено своју запрегу и примитивни начин обраде земљишта и ступајући у кооперацију постаје тиме све више произвођач а све мање власник земље. Таква производна сарадња не само да је неопходна у интересу друштвене заједнице већ је нужна и корисна и за пољопривредну организацију и за индивидуалног произвођача. Имајући у виду истакнуте објективне могућности и неопходност сарадње, почев од економске 1956/57 године, земљорадничке задруге у складу са општим смерницама ступају у производну кооперацију са индивидуалним произвођачима. Природно је да нови економски и друштвени односи захтевају и одговарајућа правна средства. Као најгипкије и најпогодније правно средство за регулисање ове сарадње показао се уговор о кооперацији.

II. *Постављање питања.* — У посебној друштвено-економској ситуацији на нашем селу настао је уговор о кооперацији у пољопривреди. Он је правно средство за успостављање и развијање нових друштвених, социјалистичких односа у области пољопривредне производње. Тај уговор је створен непосредно у пракси и до сада није регулисан законским и другим прописима. Последица тога је да постоји много врста, видова и облика овога уговора. То је и разумљиво, јер је реч о изразу слободне воље уговорних страна да у оквиру општих законских ограничења уреде своје односе како им најбоље одговара. На основу искустава пољопривредника уобичајено је да се у уговор о кооперацији уносе они елементи који су битни за остварење производне сарадње и расподеле постигнутих плодова. Сем тога, треба имати у виду да поред воље уговорних страна, на бројност врсти, форми и облика уговора о кооперацији утичу и специфичности појединих грана пољопривредне производње, различити природни услови земљишта и навике индивидуалних произвођача-земљорадника, у разним крајевима. Ипак, из тога огромног богатства врсти и облика може се назрети један основни тип уговора о кооперацији у пољопривреди. Тај основни тип тога уговора биће предмет проучавања у овом чланку, и то само са циљем да се, по могућности, одреди појам и особине уговора о кооперацији у пољопривреди уопште (1). Свесни смо чињенице да се уговор о кооперацији у пољопривреди налази још у фази развитка и даљег усавршавања, па је вероватно да ће и правна пракса, нарочито нови законски и други прописи, који се могу очекивати у овој области, одредити његов коначни облик и

(1) Разматрање осталих питања правне природе уговора о кооперацији у пољопривреди би могло остати за један доцнији посебни чланак.

садржину. Па ипак, није некорисно и сувишно проучавати овај уговор у његовој развојној фази, покушати одредити његов појам и особине.

III. Појам уговора. — а) *Тешкоће при одређивању појма уговора о кооперацији у пољопривреди.* — Одредити појам овог уговора је доста тешко. Тешкоће долазе отуда што је потребно обухватити производну сарадњу пољопривредних организација и индивидуалних произвођача у целини и у свим њеним облицима уређеним уговорима о производној сарадњи. Потребно је обухватити сарадњу у области биљне производње, везане за тачно одређену парцелу — непокретност, а исто тако и сарадњу у сточарству, у сточарској производњи, везану за грла стоке — за покретне ствари. Затим тешкоћа је и у томе што се у области биљне производње, у ратарству, производња остварује претежно на земљишту индивидуалног произвођача, а са средствима и делимичним радом пољопривредне организације, док је код сарадње у сточарству у већини случајева обратно. Основни сточни фонд (расна стока, приплодни материјал и сл.) је претежно својина пољопривредне организације, а рад на нези, исхрани и чувању стоке претежно или искључиво удео сељака, изузев стручног надзора и ветеринарске помоћи коју пружа пољопривредна организација. И поред наведених разлика, не може се спорити истоветност циља ове сарадње, без обзира да ли је реч о облицима производне сарадње у ратарству или у сточарству. Постоји нешто што је заједничко, основно и битно. То битно код свих облика је пре свега заједничка производња у току које улажу средства и рад обе уговорне стране. Та заједничка производња је карактеристична за уговор о кооперацији и у једној, и у другој основној пољопривредној грани без обзира на богатство облика у којима се појављује. То значи да при покушају да се одреди дефиниција уговора о кооперацији у пољопривреди би било неопходно водити рачуна о овој особености.

Следећа тешкоћа при одређивању дефиниције овог уговора била би одређивање субјеката у облигационом односу. Потребно је избећи такво формулисање које би производну сарадњу у пољопривреди одређивало само са гледишта те сарадње између пољопривредне организације, с једне, и индивидуалног произвођача, с друге стране. Таква дефиниција би сужавала појам уговора о кооперацији у пољопривреди. Тачно је да је производна сарадња између пољопривредних организација, засад претежно задруга, и индивидуалних произвођача, основни и доминантни облик производне сарадње али не и једино могући облик такве сарадње у пољопривреди. Сасвим је прихватљиво и друштвено оправдано да се производна сарадња може остваривати и развијати између самих пољопривредних организација — земљорадничких задруга, пољопривредних добара (предузећа), газдинстава пољопривредних установа, специјализованих пољопривредних задруга, газдинстава пољопривредних школа и института и газдинстава непољопривредних установа. У одређеним случајевима чак и индустријска и трговинска предузећа могу сарађивати, што је све чешће (2), са пољопривредним организацијама или индивидуалним произво-

(2) Поједине шећеране, фабрике уља, прехранбени комбинати и сл. закључују са земљорадничким задругама уговоре о сарадњи у производњи шећерне репе, односно уљаница или стоке (Комбинат „Серво Михаљ“ — Зрењанин, Комбинат „Беле“ и др.).

ђачима. Ништа не би било необично ако би, на пример, једно пољопривредно добро, које располаже великим машинским парком, великим бројем трактора и других справа и извесним вишковима репродукционих средстава, закључило уговор о кооперацији са једном земљорадничком или сељачком радном задругом, које не би могле да на савремен начин, рентабилно и благовремено обраде своје земљиште, или ако би услед других околности, суше и сл. било на месту да се закључи уговор о кооперацији у погледу неге, чувања и исхране сточног фонда између разних пољопривредних и других организација заинтересованих за развој сточарства. Оваква производна сарадња би била економски оправдана а правно за то не постоји никаква препрека (3).

Поред наведених могућности, постоје истина скромни економски услови да дође и до неког облика уговора коме је циљ производна сарадња и између самих индивидуалних произвођача. Ова сарадња не само да је могућа него се она раније у разним облицима и појављивала (спрези, супони, наполици и сл.), па је могуће да се појави и у облику уговора о примени савремене агротехнике при обради земље. Истина, ова могућност је нешто спорадично пошто индивидуални произвођачи располажу са малим бројем застарелих и истрошених трактора и других пољопривредних справа (4).

Све наведене околности су истакнуте само ради тога да би се показало да је непотребно тежити једној дефиницији која би била уска, ограничена како у погледу врсте пољопривредне производње, тако и у погледу субјеката у уговорном односу. Ограниченост у погледу субјеката утицала би на то да се занемарује суштина односа при одређивању појма уговора о кооперацији. Пресудни значај би имало постојање одређених субјеката, те би се нарочито у пракси, а таквих схватања већ има, сваки однос између задруге и индивидуалног произвођача унапред сматрао као уговор о кооперацији, мада то по својој суштини није.

Па ипак, и поред изнетих тешкоћа било би могуће доћи до једне дефиниције која би била задовољавајућа.

б) *Дефиниција уговора.* — Уговор о кооперацији у пољопривреди је, као што је истакнуто, новијег датума и још недовољно изграђен, али постоје извесни битни елементи, који пружају могућност да се одреди једна дефиниција која би обухватила основне елементе тога уговора.

Имајући у виду напред изнете тешкоће, покушаћемо да дамо дефиницију, која би по нашем схватању, у највећој могућој мери, одговарала стварној садржини и циљевима уговора о кооперацији у пољопривреди, и која би, што је најважније, била правна. Дефиниција уговора, по нашем

(3) У јесен 1961 услед суше у источним крајевима земље дошло је до преbacивање стокe пољопривредних организација на издржавање и негу код газдинстава у западним крајевима који нису били тако погођени последицама суше.

(4) Едвард Кардељ (Проблеми социјалистичке политике на селу, Београд, 1959, с. 310 и 311) наводи податке да у приватном сектору наше пољопривреде, не рачунајући остала средства, има око 3.000 прилично застарелих и истрошених трактора; В. Ракић (Трактори стижу кроз мала врата — Како и зашто расте број приватних трактора у Војводини, „Борба“ од 14. X. 1961, с. 5) износи да је у Војводини 1959 било 900 приватних трактора, а само годину дана касније (1960) индивидуални произвођачи су располагали са 1.302 трактора.

схватању, би била следећа: Уговор о кооперацији у пољопривреди је такав уговор којим се уговорне стране — кооперанти, обвезују да дају одређене ствари и изврше одређене радове у току заједничке пољопривредне производње, а да за узврат свака страна добије право учешћа у подели тако постигнутих прихода.

Овом дефиницијом су обухваћени основни елементи који карактеришу овај уговор. Оно што се може оправдано сматрати као његов основ је давање одређених ствари и извршење одређених послова у току заједничке производње. Заједничка производња претпоставља одговарајуће уделе уговорних страна како у раду, тако и у материјалу. То је низ тачно одређених послова (орање, сетва, прихрањивање усева, жетва, чување и нега стоке и сл.) који представљају предмет престације једне или друге уговорне стране, што се конкретно утврђује уговором. Поред тога, заједничка производња се може остварити само усклађеним напором и непосредном сарадњом обе уговорне стране у њеном току. Наравно да се сваки облигационоправни уговор, по самој својој природи, карактерише извесном сарадњом, у ствари сваки уговор сам по себи претпоставља сарадњу. Међутим, код овога уговора је та сарадња нешто друго, јаче и потпуније. Узајамна повезаност давања и радњи коопераната у процесу заједничке пољопривредне производње је тако императивна да не дозвољава никакво одлагање или условљавање извршења појединих пољопривредних радова или мера од стране једне уговорне стране, јер се тим непосредно онемогућава извршење обвезе друге уговорне стране, па самим тим и уговора у целини. Смисао уговора је у томе да се путем давања тачно одређених ствари (репродукционог материјала) и извршењем одређених радњи (пољопривредних послова у најширем смислу) у току заједничке производње складно ангажују уговорне стране са својим производним средствима, знањем и искуством, тако да постигну веће приходе и тиме остваре учешће у подели прихода. Престације уговорних страна су толико условљене да је немогуће замислити извршење уговора у целини, без сталног и благовременог узајамног извршавања одређених радова и улагања материјала (ствари) од стране сваког кооперанта понаособ, њиховог узајамног помагања и непосредне сарадње у процесу пољопривредне производње.

С друге стране, то узастопно и наизменично извршавање одређених радњи и давања од стране коопераната олакшава и унапређује пољопривредну производњу. Олакшање производње се састоји у томе, што кооперант који располаже са пољопривредним машинама ангажује их у заједничкој производњи на најтежим и најнапорнијим радовима и на тај начин омогућује се другом кооперанту, који не располаже са тим савременим производним средствима, да своју радну снагу и искуство потпуније искористи на другим радовима где машина није потребна. Овом извесном специјализацијом пољопривредних радова у процесу производње, која је непосредна последица конкретних обвеза коопераната насталих из уговора о кооперацији у пољопривреди, постиже се унапређење пољопривреде. Земља се боље обрађује, са мање живог рада, а постижу се већи приходи. У сточарству, правилном стручном негом и надзором грла која су предмет уговора о кооперацији, од стране стручњака, превентивном и благовременом

ном ветеринарском помоћу оболелим грлима, постижу се бољи резултати и спречавају штете које би настале од евентуалних угинућа.

Најзад, као један од основних елемената уговора о кооперацији у пољопривреди је право учешћа коопераната у подели плодова који се постигну заједничком производњом. Крајњи циљ који се уговором жели остварити, односно коме кооперанти теже јесте учешће у подели плодова који буду остварени у току заједничког учешћа у производном процесу. Подела плодова према извесном критеријуму, или само извесно делимично учешће у расподели, што зависи од споразума коопераната, јесте елемент без кога би се тешко могло замислити постојање уговора о кооперацији у пољопривреди. То је, такође, један од његових битних елемената и као такав је требало да буде истакнут у дефиницији уговора.

У нашој литератури већ имамо неколико покушаја да се уговор о кооперацији у пољопривреди дефинише и да се одреди његов карактер (5).

IV. Главне особине уговора. — а) Двострани уговор. — Уговор о кооперацији у пољопривреди је двострани уговор. Овим уговором се обе уговорне стране обвезују да изврше одређене радове и да уложе тачно предвиђена средства у току заједничке производње, а да за узврат свака страна-кооперант добије право учешћа у подели постигнутих прихода из те производње. Обично се индивидуални произвођач, као кооперант, обвезује да унесе обрадиво земљиште, односно извешан сточни фонд или поједино грло, изврши тачно одређене радње, а такође да призна пољопривредној организацији, као другом кооперанту, право на учешће у подели плодова-прихода. Други кооперант — пољопривредна организација, обвезује се најчешће да примени савремена агротехничка средства, репродукциони материјал и стручну радну снагу при извршењу тачно одређених послова, као и да призна индивидуалном произвођачу, свом кооперанту, право на учешће у подели постигнутог прихода, било сразмерно вредности улагања у процесу заједничке производње, било по другим мердвима предвиђеним у уговору. Значи да у уговору о кооперацији, као уосталом код свих двостраних-синалагматичних, уговора, обе уговорне стране се једна према другој појављују и као поверилац, и као дужник. Њихове обвезе су узајамно условљене. Обавеза једне уговорне стране служи као основ обавези друге стране. Ипак, из саме природе овога уговора и његовог предмета — заједничког рада, усклађених давања и радњи у току заједничке пољопривредне производње, која као целина представља

(5) Проф. др. Адам Лазаревић (у чланку: Осврт на уговор о кооперацији у пољопривреди, „Зборник Правног факултета у Загребу“, бр. 1-2/1959, с. 56) даје следећу дефиницију: „Уговор о кооперацији у пољопривреди је такав један грађанско-правни облигациони уговор, којим се једна уговорна страна (индивидуални произвођач) обвезује да ће на одређеној парцели извршити предвиђене пољске радове, а друга уговорна страна (земљорадничка задруга) се обвезује да ће и она на истој парцели извршити предвиђене пољске радове и применити предвиђена агротехничка средства и мере, и све то уз одговарајуће процентуално учешће обеју уговорних страна у расподели укупног приноса.“; др. Ђорђе Миљевић и др. Зоран Антонијевић (у књизи: Организација и управљање привредним организацијама, Београд, 1958, с. 102) дају узгред у примедби објашњење појма задружне кооперације и кажу: „Под кооперацијом између земљорадничке задруге и индивидуалног пољопривредног произвођача углавном се подразумева таква сарадња у којој земљорадничка задруга улаже механизацију, ђубриво, семе и предузима остале агротехничке мере, а индивидуални произвођачи дају радну снагу и земљу за производњу односне културе. У таквој сарадњи принос се дели према уговору између заинтересованих странака, обично сразмерно уложеним средствима обе странке.“

низ уско повезаних радњи, производних операција, произилази да су узајамне обвезе и права јаче наглашене, више испреплетане него код осталих двостраних уговора. Интезитет узајамне повезаности је јачи. То, као што ћемо видети, донекле мења — ублажује, извесна правила која се примењују код двостраних уговора.

Пре свега овде ће бити реч о праву сваке уговорне стране — кооперанта да одбије испуњење своје обавезе, док друга страна не изврши своју обавезу, о праву на приговор — *exceptio non adimpleti contractus*. Познато је да према овоме класичном правилу које важи за двостране уговоре ако се уговорне стране нису другачије споразумеле, једна уговорна страна има право да одбије испуњење своје обавезе док друга страна не изврши своју обавезу или реално не нуди испуњење. И затим о праву сваке уговорне стране да тражи раскид уговора уколико друга страна не испуни своју обавезу. У основном, ова правила важе и за уговор о кооперацији у пољопривреди, али ипак донекле ублажено, и то из више разлога.

Прво, као што је истакнуто, пољопривредна производња се састоји из низа узајамно повезаних послова који се следе и који су везани тачно одређене рокове и временске прилике. Извесни послови не трпе никакво одлагање. Евентуална спреченост једне уговорне стране да било из ког разлога изврши одређени посао који представља њену обавезу била би пресудна за успех пољопривредне производње у целини. Касније се ту не би могло ништа поправити. Стога, имајући ово у виду, било би неправилно инсистирати на праву уговорне стране, чим јој се за то укаже прилика, да употреби приговор — *exceptio non adimpleti contractus*, већ супротно, тој уговорној страни треба признати право, ако већ уговором није предвиђено, да изврши тај посао као и на накнаду трошкова и евентуално претрпљене штете. Углавном и већина уговора о кооперацији у пољопривреди садржи горе истакнуто правило и оно је стипулисано као посебна клаузула у уобичајеним у пракси „заједничким одредбама“ оваквог уговора.

Друго, духу непосредне сарадње у току заједничке производње-кооперације више одговара да једна уговорна страна, водећи рачуна о заједничким интересима, о обостраној користи, што је и основа сарадње, изврши, ако је у могућности, неки посао, него да то пропуштање искористи као повод за неизвршење својих обавеза и за раскид уговора. Тешко би било казуистички навести када би требало сматрати за оправдано стриктно примењивање права које припада једној уговорној страни да ускрати испуњење своје обавезе због неизвршења обавезе друге стране, а када усвојити корекцију овога правила да је једна страна ипак дужна да у обостраном интересу изврши своју обавезу, без обзира на пропуст — неиспуњену обавезу друге стране.

Треће, у савременом друштву дошло се до схватања да пропадање материјалних добара у већем обиму није ствар која се тиче само појединца — сопственика добара, већ је цело друштво заинтересовано да се спречи то пропадање. Ово схватање је још разумљивије у нашем правном и друштвеном систему који тежи пуној изградњи социјалистичког друштва. Општедруштвени интерес је да пољопривредна производња буде корисна и рентабилна, да пружи заједници довољно производа за исхрану станов-

ништва и сировина за друге привредне гране. Према томе, није све једно да ли ће услед мањих пропуста од стране појединих правних субјеката остати необрађено на хиљаде хектара плодног земљишта, или доћи до уги-нућа на хиљаде грла стоке (6).

Сви ови разлози би по нашем мишљењу дали за право да се донекле одступи од општег начела које важи за двостране уговоре. Међутим и ово одступање би се морало најуже схватити као уосталом и сваки изузетак од општег правила. У противном савесна уговорна страна би била изложена евентуалним злоупотребима од несавесне стране. Фактичко је питање када ће бити оправдано овако поступити. На пример, код производње кукуруза имамо по 15 до 20 врста послова, радова који се следе. Сви ови послови нису по свом карактеру исте важности, нити једнаке вредности. Има таквих да одлучно утичу на испуњење уговора у целини. Затим, извесни послови су по својој природи такви да их може обавити само једна уговорна страна. Њихово неизвршење често онемогућава испуњење обавеза друге стране. На пример, ако индивидуални произвођач не стави благовремено на распо-лагање парцелу подобну за орање или сетву, или, ако пољопривредна организација не изврши дубоко орање и припрему за сетву, или сличне радове које може само она обавити. Тада је сасвим на месту примена при-говора *non adimpleti contractus* од савесне стране. Такође у томе случају треба јој чак и признати право да раскине уговор ако уопште не дође до испуњења обавеза друге стране. Међутим, неизвршење извесних радова које може успешно обавити и савесна уговорна страна, као и неких других радова и мера које нису битне и одлучне за успех пољопривредне произ-водње у целини, на пример: прихрањивање, ваљање, дрљање, тањирање и слично, не би требало да буду разлог да се дозволи раскид уговора, или да се условљава извршење својих обавеза или да се призна право на упо-требу приговора да друга страна није извршила обавезу.

Без обзира да ли ће се применити опште, класично правило, или изло-жена корекција у конкретном случају, требало би савесној уговорној страни, ако је имала штету, признати право на накнаду претрпљене штете и сувишних издатака, без обзира на коначан успех који буде остварен у заједничкој производњи, а сагласно општим правилима грађанског права.

Према томе, изнето ублажавање примене општих правила о праву на приговор *non adimpleti contractus* и права на раскид уговора не мења двострани карактер уговора о кооперацији у пољопривреди. Овај уговор задржава сва обележја која карактеришу остале двостране уговоре (7)

(6) То начело је истакнуто у чл. 1. Зак. о искоришћавању пољопривредног земљишта, када се утврђује да је искоришћавање пољопривредног земљишта, без обзира у чијој је својини, од општег друштвеног интереса.

(7) М. М. Агарков, С. Н. Братус, Д. М. Генкин и др.: Совјетско грађанско право, књ. I, Београд, 1948 (превод), с. 206—208; др. Драгољуб Аранђеловић: Основни облигационог права, Београд, 1936, с. 79; Aubry et Rau: Cours de droit civil français, t. IV, 6^{éd}, Paris, pp. 445—418; др. Борислав Т. Благојевић: Грађанско-правни облигациони уговори Београд, 1952, с. 11—12; др. Стеван Јакшић: Облигационо право, Сарајево, 1960, с. 146—147; Louis Josserand: Cours de droit civil positif français, II, 2^{éd}, Paris, 1933, pp. 12—16; др. Михаило Константиновић: Облигационо право, Београд, 1958, с. 25—26; Colin-Capitant: Cours élémentaire de droit civil français, t. II, 10^{éd}, Paris, 1953, p. 28; Gian Pietro Chironi: Elementi di diritto civile, Milano—Torino—Roma, 1914, p. 204; др. Адам Лазаревић: Облигационо право, општи дел, Скопје, 1956, с. 68; Planiol-Ripert: Traité pratique de droit civil français, t. VI, 2^{éd}, Paris, 1952, p. 47; Francesco Ricci: Corso teorico-pratico di diritto civile, vol. VI, terza edizione, Torino, 1923, pp. 8—10.

б) *Теретни уговор*. — Уговор о кооперацији у пољопривреди је теретан-онерозан. Свака уговорна страна се обавезује да нешто да или учини у заједничкој производњи. Као накнаду за тај свој удео стиче право да на одговарајући начин учествује у подели прихода који буду остварени у току производње. Према томе, реч је о уговору са накнадом. Последица тога је одговорност за мане датих ствари или извршених радова у току заједничке производње. Ако поједини послови, радови, нису обављени како треба, или ако је репродукциони материјал (сортно семе, вештачко ђубриво, заштитна средства и сл.) и грла стоке, као удео једног кооперанта, били слабог квалитета, манљиви, онда ту постоји основ одговорности за физичке недостатке ствари. Та одговорност постоји поред и независно од тога што би се неквалитетна давања-удели и слабо обављени радови иначе одразили на реално учешће у расподели плодова на штету обе уговорне стране. Код овог уговора се може поставити и питање обавезе заштите од евикције. Тако може доћи до евикције ако индивидуални произвођач да туђе земљиште у кооперацију, а на том земљишту пољопривредна организација изврши извесне радове и уложи материјална средства, па затим буде приморана од правог сопственика да земљиште напусти, или да га на неки други начин задржи до убирања плодова, на пример, плаћањем закупнине сопственику. У оба горе наведена случаја постоји одговорност за мане ствари и удела коопераната у заједничкој производњи. Према томе, овде имамо обавезу заштите која је последица и особина само уговора са накнадом (8).

в) *Комутативни уговор*. — Уговор о кооперацији у пољопривреди је комутативан. Овде би могла да се појави извесна сумња. То је случај са првим радом који се односи на овај уговор. Проф. Адам Лазаревић је мишљења да се уговор о кооперацији у пољопривреди начелно не одликује, ни својом еквивалентношћу, нити пак својом комутативношћу. Затим додаје да уговор садржи извесне елементе алеаторности с обзиром на то да у моменту његовог закључења ниједан од уговорача стварно не зна колику ће награду добити за послове које буде обавио у датоме случају (9). Изнето мишљење не би могли прихватити. Тачно је то да се при закључењу уговора не може сасвим одређено и сигурно знати колико ће номинално, тежински и по каквоћи свака уговорна страна-кооперант плодова добити. Та количина и каквоћа, као и код алеаторних уговора, делом зависи од неког будућег догађаја — временских прилика, нарочито у ратарству — родне или неродне године. Међутим, ипак ова околност није пресудна при одлучивању да ли је реч о комутативном или алеаторном уговору. Пре свега, код уговора о кооперацији у пољопривреди обавезе и права уговорних страна су потпуно одређени. Одређена су улагања — удели, одређено је давање сваког кооперанта и сразмерно томе одређено је примање, односно учешће у подели укупно остварених прихода. Све је ово одређено у тренутку закључења уговора. Обавезе и права коопераната су познати и

(8) Д. Аранђеловић: н. д., с. 78—79; Aubry et Rau: *op. cit.*, p. 418; С. Јакшић: н. д., с. 147—148; Louis Josserand: *op. cit.*, pp. 16—19; М. Константиновић: н. д., с. 26; Colin-Capitant: *op. cit.*, pp. 261—262; G. P. Chironi: *op. cit.*, p. 205; А. Лазаревић: н. д., с. 18; Planioł-Ripert: *op. cit.*, p. 330; F. Ricci: *op. cit.*, pp. 10—12.

(9) Др. Адам Лазаревић: н. д., под (5), с. 57 и 58.

узајамне престације одређене. Истина учешће у подели добијених плодова је одређено најчешће у одговарајућем проценту од укупног прихода, али то је довољно и тачно се зна обим обавезе и потраживања оба кооперанта и њихова узајамна давања — учешће у подели плодова. Зна се ко је поверилац а ко дужник и шта је садржина њихових права и обавеза, знају се узајамна давања. Тако овде немамо начелно никакве алеаторности при закључењу уговора.

Затим, однос узајамних давања односно примања не зависе ни у потпуности, па ни делимично, од неке будуће неизвесне чињенице, или чињенице о којој не постоји сагласност уговорних страна у моменту закључења уговора, што је основна особина алеаторних уговора (10). Узајамна давања су далеко од тога да буду непозната и да зависе од неког будућег неизвесног догађаја. Тачно је предвиђен однос узајамних давања-удела, и то како у току заједничке производње, тако и при расподели која је најчешће сразмерна улагањима. Оно што пречињава тешкоћу је чињеница што није могуће прецизно одредити количину плодова. Немамо нумерички означену количину, али имамо тачно одређено мерило којим се та количина приближно одређује — то је, најчешће, одређен процент од укупно добијених плодова. Тај процент и сразмера узајамних давања је непроменљива и независна од неког будућег догађаја, али оно што је у извесној мери ипак зависно од временских и других услова то је реална вредност и значај те сразмере. Значи да су узајамна давања одређена, позната, зна се колико ко коме дугује, али сам обим, количина добара и плодова који ће поједина страна добити за свој тачно одређени удео донекле је зависна од општих услова који утичу на конкретну пољопривредну производњу.

Приметимо да кооперанти при закључењу уговора о кооперацији увек имају у виду просечан принос — просечну количину плодова који се нормално при примени одговарајућег начина обраде земљишта, или негачног фонда остварују. Они иду на сарадњу баш за то што имају у виду одређене приходе, већу количину плодова која се без сарадње и примене агротехнике и савремених метода не би могла остварити. Планирани принос се у већини уговора и назначује, представља посебну одредбу уговора (на пример: 40 мтц пшенице по ха). С друге стране, захваљујући савременом начину обраде земљишта и новим методима у гајењу стоке, утицај временских прилика знатно је ублажен. Затим, изванредан део ризика, претрпљене штете од елементарних непогода (града, олује, пожара) до висине планираног приноса пренесен је путем уговора о осигурању, који редовно прати уговор о кооперацији, на осигуравајући завод. Изузетак од комутативности имамо донекле код неких посебних облика овога уговора — уговора о гарантованом приносу и уговора о расподели зависно од успеха пољопривредне производње. Грешка је оних аутора који из постојања пословног ризика у кооперацији у пољопривреди изводе алеаторност као његову карактеристику. По таквом схватању сви пословни уговори би били

(10) Д. Аранђеловић: н. д., с. 80; Б. Благојевић: н. д., с. 183; С. Јакшић: н. д., с. 148—150; L. Josseland: *op. cit.*, p. 18 et 717; М. Константиновић: н. д., с. 26—27; Colin-Capitant: *op. cit.*, pp. 267—268; G. P. Chironi: *op. cit.*, p. 205; А. Лазаревић: н. д., с. 18; Planiol-Ripert: *op. cit.*, p. 330; F. Ricci: *op. cit.*, pp. 10—12.

алеаторни, а то не признају ни законодавство нити пак јуриспруденција и правна доктрина.

У начелу, код овога уговора принцип еквивалентности није нарушен. Сваки кооперант добија еквивалент вредности свога улагања при подели плодова, или сразмерно томе учествује у губицима. У случају да је ова еквивалентност грубо нарушена, да се једној уговорној страни не признаје ни пола вредности њених улагања, тада би по општем правилу које важи за комутативне уговоре она имала правно средство — позивање на *laesio enormis*, тј. да тражи поништај уговора због оштећења преко половине.

г) Уговор ствара трајни однос. — Уговор о кооперацији у пољопривреди ствара један трајни однос. Извршење уговора не бива тренутно већ траје дуже времена. Нормално, он траје најмање једну економску годину односно код уговора о кооперацији у сточарству једну сезону уобичајену код дате врсте стоке и обухвата сукцесивно испуњавање низа узајамних обавеза — низа престација, и то како у производњи, тако и у расподели. У том смислу код уговора о кооперацији може доћи у обзир, као у уговору о закупу, до прећутног продужења уговора — *relocatio tacita*. Ово тим пре имајући у виду и општи интерес да земља буде благовремено и квалитетно обрађена а стока непрекидно негована. Особина трајности уговора о кооперацији је нарочито значајна у случају раскида уговора. У начелу, дејство раскида би се односило само на будућност — *ex tunc*, само на будуће обавезе и права, док у погледу већ испуњених обавеза, обављених послова и уложеног рада би остао у важности. Сама природа већ извршених престација не би дозвољавала дејство раскида и у прошлост, повраћај у пређашње стање. На пример, већ је извршено орање, сетва и слично. Раскид *ex tunc* би био могућ једино ако није започела производна сарадња, ако није извршена ни једна производна операција. О дужини трајања уговорног односа не би се могло уопштено говорити јер оно зависи од врсте пољопривредне производње која је предмет уговора.

д) Уговор је прожет духом сарадње. — Уговор о кооперацији у пољопривреди се карактерише посебно наглашеним духом сарадње. Сарадња у заједничкој производњи, узајамна давања и чинидбе, удели, мотивисани су постизањем заједничког циља. Тај заједнички циљ, који уједињује уговорне стране и чије остварење представља обострани интерес, јесте повећање пољопривредне производње. Кооперанти, ступајући у уговорни однос имају у виду постизање што веће количине плодова у циљу њихове поделе сразмерно улагањима или другим критеријумима који су предвиђени уговором. Да би се могао постићи овај заједнички циљ, потребан је и заједнички несребични напор. Поред одређених давања и чињења која су на терету појединог кооперанта, потребно је да постоји у сваком послу и непосредна сарадња, узајамно помагање уговорних страна. Ако нема духа сарадње, тешко је доћи до крајњег циља — остварења повећане пољопривредне производње и добијања већих прихода од стране коопераната понаособ, а у томе је смисао кооперације у целини. По овој особини, која има шири друштвени а не само правни значај, уговор о кооперацији у пољопривреди се разликује од скоро свих осталих именованих уговора и приближује се појму уговора савесности у римском праву (*bonae fidei negotia*),

не само по циљу него и по томе што се све дужности коопераната не могу набрајати, али оне извиру из појма доброг пољопривредника.

е) *Форма уговора*. — Питање да ли је уговор о кооперацији у пољопривреди формалан или консенсуалан може бити спорно. Познато је да је у нашем праву, као уосталом и у свим модерним правима општеприхваћено начело неформалности уговора (11). Сматра се да изузетно од овога начела постоји обавезна формалност. Форма је неопходна само ако то закон захтева, прописује да поједини уговор, врста уговора мора бити сачињена у одређеној форми, или ако су то уговорне стране хтеле, односно условиле постојање уговора од испуњења одређене форме. Немамо законског прописа који би регулисао питање уговора о кооперацији у пољопривреди уопште, па самим тим и питање форме уговора је још отворено. Међутим, из извесних подзаконских аката који се односе на питање кооперације у пољопривреди дало би се закључити, истина са резервом, да је реч о уговору који би требало да буде писмен — формалан. Тако чл. 6. Уредбе о давању кредита и зајмова земљорадничким задругама и другим пољопривредним организацијама за кооперацију са индивидуалним пољопривредним произвођачима, гласи: „Земљорадничке задруге и друге пољопривредне организације дужне су [подвукао — Р. Ђ.] о заједничкој пољопривредној производњи са индивидуалним пољопривредним произвођачима закључити писмени уговор“ (12). Исто то предвиђа и Наредба за спровођење горе наведене Уредбе, у т. 5, која гласи: „Пољопривредне организације које користе кредите за кооперацију по одредбама уредбе и ове наредбе, дужне су са индивидуалним пољопривредним произвођачима утврдити своје међусобне односе (обавезе) писменим уговором. — Уговором се морају, поред осталог, предвидети пенали за обе уговорне стране за случај неизвршења уговорних обавеза о року“ (13).

Поред тога, у пракси се ови уговори, уколико је реч о уговорима где је једна страна пољопривредна организација, искључиво закључују у облику писмена. Овај став праксе је донекле разумљив јер је реч о трајнијем односу, где се престације не испуњавају одједном већ низом узјамних и заједничких радњи, или испуњењем појединих послова од једне или друге стране у разним фазама пољопривредне производње. Стога је врло тешко и држати у сећању све те многобројне клаузуле за један дужи период, обично најмање годину дана. Приметимо и то да се уговор о кооперацији најчешће закључује у вези са земљиштем. Одређена земљишна парцела је објект на којем се остварује предмет уговора-заједничка производња, а због свога посебног друштвеног значаја промет непокретностима регулисан је Законом о промету земљишта и зграда који у чл. 9 за пуноважност уговора захтева писмену форму (14). Затим, Закон о искоришћавању пољопривредног земљишта, када регулише давање земљишта које је стављено под принудну управу на искоришћавање пољопривредној организацији или индивидуалном произвођачу, предвиђа закључење уговора

(11) Д. Аранђеловић: н. д., с. 72—75; С. Јакшић: н. д., с. 150; L. Josserand: op. cit., p. 24; М. Константиновић: н. д., с. 27—29; G. P. Chironi: op. cit., pp. 204—205.

(12) „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 21/1959.

(13) „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 28/1959.

(14) „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 26/1959.

„који мора бити писмен“ (15). У том закону се предвиђа да и уговор о закупу пољопривредног земљишта у грађанској својини мора бити писмен (16). Видимо да је законодавац, имајући у виду посебан значај уговора који регулишу односе у вези са земљиштем у пољопривредди, као и то да се формом у првом реду штити друштвени интерес у овим односима, предвидео за неке од њих које је успео да регулише — писмену форму. Нема разлога да се — *de lege ferenda* — тако не поступи и са уговором о кооперацији у пољопривреди. Сматрамо да разлози који су условљавали прописивање форме за ове горе поменуте уговоре стоје и када је реч о уговору о кооперацији у пољопривреди. Ти разлози који оправдавају прописивање форме били би, пре свега, заштита друштвеног интереса с обзиром на велики значај уговора у успостављању нових односа на селу, заштита интереса коопераната с обзиром на значај форме у погледу јасноће и прецизности њихових обавеза, а поред тога извесни разлози пореске политике, евиденције и контроле промета добара на селу, као и условљеност добијања кредита од банке подношењем одговарајућих докумената, поред осталог и писменог уговора о кооперацији, као што је то истакнуто у наведеној наредби за одобрење кредита и зајмова.

Ако се осврнемо на уговоре о закупу земљишта и сличне уговоре у вези са обрадом земљишта у неким иностраним правима, видећемо да се редовно захтева писмена форма тих уговора. На пример, у француском праву за све уговоре о закупу пољопривредног земљишта је предвиђено да морају бити закључени у писменој форми, па су чак штавише предвиђени и типски уговори (17).

Међутим, иако из досадашње праксе при закључивању уговора о кооперацији у пољопривреди, где имамо и тежњи ка типском уговору па се овај уговор врло често појављује као непотпуно формуларни (18), као и из наведених подзаконских аката, аналогије са разлозима и сврхом форме код других уговора у пољопривреди, може да се закључи да се тежи да овај уговор буде сачињен у писменој форми, дакле формалан, али сматрамо да би за сада важио и морао бити признат као пуноважан и уговор о кооперацији закључен усмено. Не постоји као што је истакнуто, никакав пропис који изричито захтева писмену форму, као услов за постојање уговора о кооперацији. С друге стране, ради јасноће и отклањања контраверзи и појачања правне сигурности — *de lege ferenda* — би требало да ово питање буде изричито решено.

(15) Чл. 31 гласи: „(1) О давању пољопривредног земљишта на искоришћавање закључује се између општине и пољопривредне организације или индивидуалног пољопривредног произвођача коме је земљиште дато на искоришћавање уговор који мора бити писмен“ („Сл. лист ФНРЈ“, бр. 43/1959).

(16) Чл. 85, ст. 1 гласи: „Уговор о закупу пољопривредног земљишта мора бити закључен у писменом облику“.

(17) Code rural, art. 809: „Уговори о закупу пољопривредног земљишта морају бити састављени на писмено.“ Исти пропис предвиђа даље усклађивање раније закључених уговора са новим типским уговорима.

(18) Обично на подручју које обухвата једна земљорадничка задруга, село, општину или срез па чак и одређену област, већ имамо у пракси у употреби само по неколико тачно устаљених типских уговора о кооперацији у пољопривреди. У овим обрасцима — формуларним уговорима, обично су предвиђени општи услови и одредбе које могу важити за све уговоре одређене врсте, и њих у виду понуде даје пољопривредна организација индивидуалним произвођачима, а за споразумевање су остављене само извесне одредбе које по самој природи кооперације не могу бити униформне.

Закључак. — Из изложеног се да закључити да је уговор о кооперацији у пољопривреди један нови облигациони уговор који добија све више своје место поред осталих именованих уговора у нашем грађанском праву.

Др. Радомир Ђуровић

RÉSUMÉ

Le contrat sur la coopération agricole (notion et caractéristiques).

Le contrat sur la coopération agricole est d'une grande importance comme moyen de droit pour la réalisation de la collaboration productive entre les organisations agricoles du secteur socialiste et les producteurs individuels (les paysans privés). Ce contrat a résulté directement de la pratique et n'est pas réglé par la loi et les autres dispositions réglementaires. Les parties contractantes guidées par leurs intérêts propres et leurs expériences portaient dans le contrat sur la coopération les dispositions qu'elles croyaient essentielles à la réalisation de la production agricole commune et à la répartition du bénéfice réalisé. De là une abondance de formes du dit contrat. C'est naturel, parce qu'il s'agit de l'expression de la volonté libre des parties, des conditions spécifiques de certaines branches de l'agriculture et de différentes coutumes dans certaines régions. Malgré tout, on peut entrevoir un contrat unique, mais avec un grand nombre de variantes.

Le contrat sur la coopération agricole est une nouveauté, c'est un contrat se trouvant comme moyen de droit encore en phase de formation. Cependant, il a déjà pris les éléments essentiels qui nous donnent la possibilité d'en déterminer la notion. Vu ses éléments et la nature des obligations réciproques des parties contractantes, la notion serait comme suit: le contrat sur la coopération agricole est un contrat par lequel les parties contractantes (les coopérateurs) s'engagent à effectuer certaines activités déterminées et à donner des choses déterminées au cours de leur production commune dans le but de réaliser et de répartir le bénéfice. Les caractéristiques juridiques du contrat sont déterminées. Avant tout, le contrat sur la coopération est synallagmatique, mais on n'y pourrait, sans réserve, appliquer toutes les règles applicables aux contrats synallagmatiques. Dans certains cas on serait obligé de rendre certaines règles moins rigoureuses, surtout le droit de résiliation du contrat résultant de l'inaccomplissement des obligations par l'une des parties, et le droit d'utiliser *exceptio non adimpleti contractus*. D'autres caractéristiques du contrat sont suivantes: c'est un contrat à titre onéreux, un contrat commutatif, aux prestations durables et successives, imprégné d'un esprit prononcé de la collaboration des coopérateurs. En ce qui concerne sa forme, la question reste encore ouverte pour le moment, mais dans la pratique et dans certaines dispositions touchant cette question se fait sentir une tendance à rendre formel le contrat sur la coopération agricole.